

ІНСТИТУТ ПРИСЯЖНИХ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

INSTITUTE OF JURY IN UKRAINIAN CRIMINAL JUDICIARY

Ільченко О.В., к. ю. н., доцент,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства
Сумський державний університет

Кучмістенко О.В., студентка III курсу
Навчально-науковий інститут Сумського державного університету

Присяжні засідателі мають вагоме значення у кримінальному судочинстві, які разом із професійними суддями впливають на вирішення подальшої долі людей. Правове регулювання досліджуваного інституту здійснюється на основі Конституції України, Кримінального процесуального кодексу України, а також Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

У статті проаналізовано такі дефініції як «присяжний» і «суд присяжних», «присяжний засідателю» і «народний засідателю». Загалом особа присяжного є невід'ємним елементом системи правосуддя в Україні, який має свій статус, свої права та обов'язки, але який потребує якісних змін та удосконалення. Суд присяжних – це правовий інститут, який забезпечує право народу, тобто представників із різних груп населення, на здійснення правосуддя у судах першої інстанції, реалізуючи при цьому основні принципи здійснення судочинства та забезпечуючи дотримання природних прав та свобод людини і громадянина.

У нашому дослідженні ми також звернули увагу на удосконалення системи суду присяжних і звернули увагу на норми проекту Закону України «Про суд присяжних» від 14.07.2020 року № 3843. Зокрема, серед новел хочемо виділити положення про збільшення кількості осіб серед лави присяжних і зменшення кількості професійних суддів; зниження віку особи присяжного та інші.

На нашу думку, участь присяжних засідателів у кримінальному судочинстві є гарантією законності останнього та сприяє його об'єктивності, але задля того, щоб така робота була ефективною, потрібно якісно підійти до питання правового, матеріального та практичного регулювання участі лави присяжних у кримінальному процесі. Досліджуваний правовий інститут також потребує подальшого удосконалення форм участі народу у здійсненні правосуддя, забезпечення гарантій таким особам під час здійснення ними своїх обов'язків, а також, доцільним є популяризація цього юридичного явища та його значущості у сучасному кримінальному судочинстві.

Нині, інститут присяжних у нашій країні лише стає на свій шлях зміцнення у судовій системі, тому зосередивши увагу та доклавши певних зусиль суд присяжних в Україні стане одним із розвинених демократичних елементів системи правосуддя.

Ключові слова: суд присяжних, присяжні засідателі, кримінальне судочинство, правосуддя.

Jurors are important figures in criminal proceedings who, together with professional judges, influence the future of the people.

The institute of jurors in criminal proceedings is an important legal phenomenon that influences the decision of the future fate of people. Legal regulation of the researched institute is carried out on the basis of the Constitution of Ukraine, the Criminal Procedure Code of Ukraine, as well as the Law of Ukraine "On the Judiciary and the Status of Judges".

The article analyzes such definitions as "juror" and "jury trial", "juror" and "juror". In general, the identity of the jury is an integral part of the justice system in Ukraine, which has its own status, rights and responsibilities, but which needs qualitative changes and improvements. A jury trial is a legal institution that ensures the right of the people, ie representatives of different groups of the population, to administer justice in the courts of first instance, while implementing the basic principles of justice and ensuring respect for natural human and civil rights and freedoms.

In our study, we also drew attention to improving the jury trial system and drew attention to the draft Law of Ukraine "On Jury" of 14.07.2020 № 3843. In particular, among the short stories we want to highlight the provisions on increasing the number of jurors and reducing the number professional judges; lowering the age of the jury and others. In our opinion, the participation of jurors in criminal proceedings is a guarantee of the legitimacy of the latter and promotes its objectivity, but in order for such work to be effective, it is necessary to qualitatively approach the legal, material and practical regulation of jurors in criminal proceedings. The legal institute under study also needs to further improve the forms of public participation in the administration of justice, provide guarantees to such persons in the performance of their duties, and promote the legal phenomenon and its importance in modern criminal justice.

Today, the institution of juries in our country is only on its way to strengthening the judiciary, so focusing and making some efforts, the jury in Ukraine will become one of the developed democratic elements of the justice system.

Key words: jury trial, jurors, criminal proceedings, justice.

Інститут присяжних у нашій державі має досить важливе значення. Як відомо, за результатами різних опитувань, довіра українців до судової системи, на жаль, залишається низькою, але до суду присяжних, який формується із народних представників, суспільство не виражає такого упередженого ставлення.

Відповідно до ст. 124 Основного закону нашої держави народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних. Згідно із Конституцією України, у визначених законом випадках правосуддя здійснюється за участю присяжних. Судочинство провадиться суддею одноособово, колегією суддів чи судом присяжних [1].

Перш за все, пропонуємо розглянути значення таких понять як «присяжний» та «суд присяжних». Згідно із визначенням, яке зазначене у Великій українській енциклопедії, присяжні – це громадяни, які у випадках, передбачених законом, залучаються до здійснення правосуддя. Суд присяжних, одна з форм здійснення правосуддя при розгляді справ у першій інстанції за участю представників від різних верств населення [2, с. 120, 135].

У відповідності до ч. 1 ст. 63 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» присяжним є особа, яка у випадках, визначених процесуальним законом, та за її згодою вирішує справи у складі суду разом із суддею або залучається до здійснення правосуддя [3].

Як зазначає В. М. Щерба суд присяжних – це юридичний інститут, покликаний сприяти гуманізації судової системи, дотриманню принципу верховенства права та реалізації конституційних засад судочинства (змагальності судового процесу, його демократичності, гласності тощо), а також забезпеченню прав, свобод та законних інтересів людини [4, с. 120].

Відповідно до проекту Закону України «Про суд присяжних» від 14.07.2020 року № 3843, суд присяжних – це форма безпосередньої реалізації природного, закріпленого в Конституції України права народу на здійснення правосуддя. Присяжним є громадянин України, який залучається до здійснення правосуддя у випадках і порядку, визначених цим Законом. Здійснення правосуддя громадянином України, якого обрано як присяж-

ного, є не лише правом, а й конституційним та громадянським обов'язком [5].

Із викладених вище дефініцій, можемо стверджувати, що особа присяжного є невід'ємним елементом системи правосуддя в Україні, який має свій статус, свої права та обов'язки, але який потребує якісних змін та удосконалення. Суд присяжних – це правовий інститут, який забезпечує право народу, тобто представників із різних груп населення, на здійснення правосуддя у судах першої інстанції, реалізуючи при цьому основні принципи здійснення судочинства та забезпечуючи дотримання природних прав та свобод людини і громадянина.

Хочемо також наголосити на тому, що не варто ототожнювати поняття «присяжний засідателю» і «народний засідателю». Термін «народний засідателю» використовувався у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 р. у якому було зазначено, що народним засідателем є громадянин України, який у випадках, визначених процесуальним законом, та за його згодою вирішує справи у складі суду разом із професійним суддею, забезпечуючи згідно з Конституцією України безпосередню участь народу у здійсненні правосуддя [6]. На даний час, після проведення у 2016 році судової реформи, поняття «народний засідателю» із законодавчої бази України виключено.

Законом зазначено, що персональний склад присяжних визначається за допомогою Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС), якщо інше не передбачене законодавством.

Відповідно до Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, Єдиною судовою інформаційно-телекомунікаційною системою (ЄСІТС) є сукупність інформаційних та телекомунікаційних підсистем (модулів), які забезпечують автоматизацію визначених законодавством та цим Положенням процесів діяльності судів, органів та установ в системі правосуддя [7].

Процесуальним законодавством передбачено певний перелік умов, за яких громадянин може бути включений до списку присяжних, але на нашу думку, головною умовою набуття особою статусу народного представника є його бажання змінити ставлення суспільства до системи правосуддя і вплинути на забезпечення справедливого та неупередженого розгляду справи, а також на винесення рішення судом у розумні строки.

Кримінальне судочинство за участі суду присяжних відбувається лише у місцевому загальному суді першої інстанції. Згідно із ч. 1 ст. 64 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», для затвердження списку присяжних територіальне управління Державної судової адміністрації України звертається з поданням до відповідних місцевих рад, які формують і затверджують у кількості, зазначеній у поданні, список громадян, які постійно проживають на територіях, на які поширюється юрисдикція відповідного окружного суду, відповідають вимогам статті 65 цього Закону і дали згоду бути присяжними [3].

Варто зазначити, якщо після спливу 2 місяців список присяжних затверджений не буде, то територіальне управління Державної судової адміністрації України звертається з поданням щодо затвердження списку присяжних до відповідної обласної ради. Згаданий список складається строком на три роки (у разі необхідності переглядається) і відправляється до відповідного окружного суду.

Відповідно до ч. 1, 3 ст. 365 КПК України, після призначення судового розгляду судом присяжних головуючий дає секретарю судового засідання розпорядження про виклик присяжних у кількості семи осіб, які визначаються автоматизованою системою документообігу суду з числа осіб, які внесені до списку присяжних. Письмовий виклик має бути вручений присяжному під розписку не пізніше ніж за п'ять днів до судового засідання [8].

Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року передбачає можливість залучення присяжних у суді першої інстанції за одночасного існування двох умов: застосування покарання у вигляді довічного позбавлення волі та за умови оголошення клопотання обвинуваченого, щодо проведення суду за участі присяжних. Також, кримінальне провадження стосовно кількох обвинувачених розглядається судом присяжних стосовно всіх обвинувачених, якщо хоча б один з них заявив клопотання про такий розгляд [8].

Реформування суду присяжних в Україні є досить актуальною і важливою темою. Задля забезпечення перетворень у вітчизняній судовій системі, нині, діяльність парламенту активізувалася у цій сфері.

Проект Закону України «Про суд присяжних» від 14.07.2020 року № 3843 спрямований на забезпечення реалізації статті 124 Конституції України щодо безпосередньої участі народу у здійсненні правосуддя через присяжних [9]. Він складається із 31 статті й прикінцевих та перехідних положень і своїм прийняттям зумовлює внесення поправок до деяких нормативно-правових актів, які регламентують діяльність інституту присяжних.

На відміну від традиційної норми КПК України про здійснення правосуддя судом присяжними у складі двох суддів та трьох присяжних, у проекті йде мова про створення лави присяжних у кількості, яка сягає восьми осіб (число присяжних може змінюватися у залежності від обговорень парламентаріями даного акту) та одного професійного судді. На нашу думку, збільшення кількості присяжних, може позитивно вплинути на прийняття справедливих та неупереджених рішень.

Відповідно до чинного законодавства України існують певні вимоги до присяжного, а саме: такою особою може бути громадянин України; якому виповнилося тридцять років; який постійно проживає на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного окружного суду, якщо інше не визначено законом.

У нормі проекту Закону України щодо вимог до присяжного, йде мова про зниження віку, а саме до 21-го року, відповідно до якого, особа може бути додана до списку присяжних.

Ми погоджуємося з думкою науковців Ячика Т. П. та Шкелебея В. А., які зазначають, що недоцільно знижувати віковий ценз для присяжних, тому що за таким проектом Закону присяжним надається більше прав, а за професійним суддею пропонується закріпити організаційну функцію, аніж вирішальну роль (професійний суддя на підставі вердикту присяжних зобов'язаний постановити мотивувальний вирок). Незважаючи на те, що проект Закону базується на виборчому праві, яке дозволяє з 21 року брати участь у виборчому процесі, такий процес не можна порівнювати з кримінальним провадженням, під час якого розв'язується доля однієї або декількох осіб [10, с. 72].

Відповідно до п. 1–7 ч. 1 ст. 65 чинного Закону України «Про судоустрій і статус суддів», не включаються до списків присяжних громадяни: 1) визнані судом обмежено дієздатними або недієздатними; 2) які мають хронічні психічні чи інші захворювання, що перешкоджають виконанню обов'язків присяжного; 3) які мають незняту чи непогашену судимість; 4) народні депутати України, члени Кабінету Міністрів України, судді, прокурори, працівники правоохоронних органів (органів правопорядку), військовослужбовці, працівники апаратів судів, інші державні службовці, посадові особи органів місцевого самоврядування, адвокати, нотаріуси, члени Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Вищої ради правосуддя; 5) особи, на яких протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення; 6) громадяни, які досягли шістдесяти п'яти років; 7) особи, які не володіють державною мовою [3].

Проект Закону України «Про суд присяжних» також містить положення про те, які особи не можуть бути присяжним. Цей перелік на відміну від чинного Закону є дещо трансформованим і на протигагу від останнього містить 10 пунктів. Окрім положень, які вже були названі, присяжним не може бути: особа, яка є заявником, потерпілим, цивільним позивачем або цивільним відповідачем у справі, яка пов'язана із кримінальним провадженням, що здійснюється цим судом присяжних, близьким родичем чи членом сім'ї слідчого, прокурора, підозрюваного, обвинуваченого, заявника, потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача в кримінальному провадженні, яке розглядається; якщо він брав участь у цьому провадженні як свідок, експерт, спеціаліст, представник персоналу органу пробації, перекладач, слідчий, прокурор, захисник або представник; якщо він є близьким родичем чи членом сім'ї члена суду присяжних, що здійснює судове провадження; якщо він особисто, його близькі родичі чи члени його сім'ї зацікавлені в результатах провадження, що здійснюється цим судом присяжних [5].

Аналізуючи вище наведені положення, варто зазначити про те, що у проекті Закону України «Про суд присяжних» поєднано кілька видів умов, а саме: умови за яких особа не включається до списку присяжних, які передбачені п.п. 1–5, 7 ч. 1 ст. 65 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року та умови, що виключають участь присяжного в кримінальному провадженні передбачені п. 1–3 ч. 1 ст. 75 КПК України від 13 квітня 2012 року. Також у проекті розширено коло осіб, які за своїм статусом не можуть бути присяжними, а умова про граничний вік особи присяжного (на відміну від Закону «Про судоустрій і статус суддів» № 1402-VIII) не зазначається.

Загалом, досліджуваний проект містить достатньо новел, які у разі його ухвалення, потенційно можуть підвищити ефективність роботи суду присяжних та відповідно системи правосуддя загалом.

Згідно із Указом Президента України № 231/2021 «Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки» зокрема у сфері

судочинства планується запровадження інституту суду присяжних, який вирішуватиме питання винуватості (вини) особи у вчиненні злочинів, за які законом передбачено покарання у виді довічного позбавлення волі (як перший етап запровадження), віднесення в подальшому до повноважень суду присяжних вирішення питання винуватості (вини) особи у вчиненні злочинів, за які законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад 10 років; встановлення процесуальних запобіжників безсторонності присяжних та запровадження перехідного періоду для впровадження цього інституту безпосередньої участі народу у здійсненні правосуддя [11].

Отже, реалізація положень, які зазначені у Стратегії можуть вплинути на збільшення випадків залучення суду присяжних до виконання своїх функцій, зокрема не лише у справах, де вирішується питання про застосування до обвинуваченого покарання у виді довічного позбавлення волі, а і у справах про застосування до особи покарання у виді позбавлення волі на строк понад 10 років.

З огляду на проведені дослідження інституту суду присяжних у кримінальному судочинстві, можемо зазначити, що деякі положення чинного законодавства, які регулюють діяльність народних представників потребують подальшого удосконалення. Наприклад, умови, за яких громадянин може бути присяжним доцільно доповнити вимогами про те, що така особа, повинна мати спеціальну вищу юридичну освіту, адже громадяни, які не знайомі з основами процесуального законодавства, на нашу думку, не можуть ефективно виконувати свою роботу. Також, ми вважаємо, що присяжний, повинен бути грамотним, з гарною репутацією, мати відповідне місце проживання та роботу або інше постійне заняття, тобто бути соціально-відповідальною особою.

Значення участі народу у здійсненні правосуддя у сучасному світі збільшується. Успішне функціонування інституту присяжних у судовій системі країни зазвичай визначається високим рівнем довіри держави до громадян, а також готовності держави забезпечити діяльність роботи присяжних.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> (дата звернення: 28.12.2021).
2. Велика українська енциклопедія. Тематичний реєстр гасел з напрямку «Юридичні науки» / Укладачі: Бабка В. Л., Шумило М. М.; за ред. д. і. н., проф. Киридон А. М. Київ : Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2017. 152 с.
3. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 28.12.2021).
4. Щерба В. М. Про деякі питання щодо поняття інституту присяжних у кримінальному процесі. *Двадцять четверті економікоправові дискусії* : матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Львів, 28 лют. 2018 р. Львів, 2018. С. 119–121.
5. Проект Закону України «Про суд присяжних» від 14 липня 2020 року № 3843. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69465 (дата звернення: 28.12.2021).
6. Про судоустрій і статс суддів : Закон України від 7 липня 2010 року № 2453-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2453-17#Text> (дата звернення: 28.12.2021).
7. Про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи : положення затв. рішенням Вищої ради правосуддя від 17.08.2021 р. № 1845/0/15-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text> (дата звернення: 02.01.2022).
8. Кримінально-процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. С. 88.
9. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про суд присяжних» від 14.07.2020 р. № 3843 URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69465 (дата звернення: 02.01.2022).
10. Яцик Т. П., Шкелебей В. А. Суд присяжних у кримінальному провадженні як форма безпосередньої участі народу у здійсненні правосуддя. *Право та державне управління*. 2020 р. № 3. С. 70–74.
11. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки : Указ Президента України № 231/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2312021-39137> (дата звернення: 02.01.2022).